

(СЛАВО)МАКЕДОНЦИ – део српског народа
Избор текстова, докумената, илустрација

Приредио

Хаџи Милош Маринковић

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти
др Немања Девић
др Радован Пилиповић

(СЛАВО)МАКЕДОНЦИ

Део српског народа

Избор текстова, докумената, илустрација

Приредио

Хаџи Милош Маринковић

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*У сећање на
др Мирослава Свирчевића*

ЗАШТО ОВА КЊИГА?

У овом својеврсном избору тесктова бавимо се једном великом, али на жалост, ипак, заборављеном темом српске историје. Овај избор има за циљ да укаже на основне историјске проблеме наше Старе Србије све до нестанка Југославије.

Док смо се бавили истраживањем српске национално-просветне делатности у Повардарју 1868–1912. искрсавали су непрестано нови детаљи који су се склапали у мозаик који помаже да се сагледа и ломљење и претапање историјских догађаја, националне свести и поседовања територија. Млађе генерација не знају готово ништа о томе, али и српске генерације стасале после Другог светског рата расле су без историјске свести о властитом народу и држави. Доба комунистичке владавине, показало се мало по мало, било је кобно по Србе уопште, али посебно за Србе у Старој Србији. Нова држава, Федеративна Народна Република Југославија не само да је прогањала свештенство и Српску православну цркву, већ се окомила и на обичног човека, било је забрањено поштовање православних празника и обичаја, а у просветном систему, посебно на часовима историје која је предавана у школама, изостављано је или је излагано у најкраћим цртама о даљој прошлости Срба. Фаворизовано је учење догађаја из Другог светског рата, преименоване су многе улице и називане по новим херојима, а стара имена одлазила су у сенку, установљавани су нови празници, цртане нове границе унутар Југославије... Носиоци Албанске споменице прогањани су, чак је било забрањено Удружење ратника 1912–1918, забрањен је био рад Кола српских сестара... У таквим околностима полако се брисало из националне свести стремљење генерација и генерација да се ослободе турског ропства и да ослободе Стару Србију. Данас је појам Старе Србије већини наших савременика далек и непознат. Нестао је из дневне употребе и термин

Вардарска Србија, а изабране странице које смо припремили говоре о трагичном низу догађаја и о тежини проблема укупне српске историје – некада држава у успону, потом вековима под турском окупацијом, затим остварење сна – ослобођење, поступан успон и ширење домаће и стране свести о овој српској земљи током друге половине XIX и прве половине XX века – до каснијег лаганог изостављања имена, те његовим мењањем у друге називе. Отуда се наметнула потреба да сакупљањем на једном месту текстовима и илустрацијама помогнемо да се за мало времена добије што више информација о српству на територији данашње Северне Македоније. У античко доба Македонија је била грчка, а њени су становници били Грци који су живели на том терену, касније, у новијој историји, захваљујући потоњим вековним мешању племена и народа, појам Македонија није имао јасан етнички предзнак. Насељавање бројних словенских племена по целој Македонији у првом миленијуму хришћанства доноси појам Македонски Словени или словенско становништво Македоније.

У историографији су скрајнути многи аутори и ми смо се зато потрудили да се имена неких од њих, па и понека њихова страница, нађу пред могућим новим истраживачима. Можда су неке чињенице код тих аутора субјективно тумачене јер су радили у времену великог националног заноса, али су увек искрене и, што је још важније, одражавају слику оног времена. То нам је и била намера – да имамо свест о простору и народу који је на њему живео, о простору за који си били спремни да иду у борбу по цену живота и Надежда Петровић и Милан Ракић и Станислав Винавер, Бранислав Нушић, Милојко М. Веселиновић, Иван Иванић...

Српска национална активност у Вардарској области у периоду од 1868. до 1912. године представљала је широк спектар националног рада-покрета који су настајали на самом простору Старе Србије и Македоније (укључујући и широке народне побуне које су имале српско обележје), затим деловање појединаца и мањих група, као и директна укљученост српске државе прво у виду помоћи, а затим и у активно организовање српске националне делатности у циљу очувања и одбране Српства и у циљу ослобођења и уједињења тих крајева. Насупрот ономе што одавно тврди бугарска пропаганда, да у тим пределима нема Срба и да је тамо српска пропаганда на силу правила Србе од тамошњих Бугара, небројени низ сачуваних историјских извора говори о словенском становништву тих крајева као српском, односно о народној једнообразности са Србима.

Срби су се трудили да сачувају своју националну припадност, веру и језик, што није било лако. Било је потребно много упорности, новца, умешности и дипломатије. Србија је кроз успешну културно-просветну акцију успела да српски народ на простору Старе Србије и Македоније сачува идентитет и веру и тако дочека ослобођење. Школе су имале посебно значајну улогу у том процесу. Дакле, поред бројних политичких и пропагандних активности, крајем XIX и почетком XX века Срби у Османском царству, помогнути матицом Србијом, водили су велику борбу и за духовно ослобођење. Отварање школа, основних и средњих, оснивање књижара и штампање уџбеника, као и рад црквено-школских општина, био је најбољи пут да српски народ очува свој национални идентитет, који се и данас често неоправдано и неосновано оспорава.

Од времена када је Влада Милутина Гарашанина 1885. донела Општи план за очување и унапређење српских државних, црквених и народних интереса у Османском царству па до ослобођења Старе Србије и Македоније 1912. од турских власти, српска држава је организовано и успешно деловала на овом подручју. Српска дипломатија је у том периоду отворила конзулате у Скопљу, Солуну, Битољу и другим градовима. Срби су били политички активни, имали су своју политичку организацију и народну скупштину, црквеношколске општине, као и посланике у оба дома Османског парламента, што је био значајан помак у односу на претходни период.

Значајну улогу у очувању српског националног идентитета имала је и четничка организација Срба у Турској и започела је своје активно деловање на пролеће 1904. године. За само неколико година четници су у многим местима успели да се супротставе егзархијско-вмровском деловању и пропаганди. Тако су успели да сачувају српско присуство у кумановском, паланачком, скопском, кратовском, кичевском, велешком, прилепском, полошком и поречком крају, дакле на оној територији којој су српски конзули у Турској 1909. године дали епитет неприкосновене области за српске националне интересе.

Поред културно-просветне и четничке акције трајала је и активна дипломатско-црквена борба за добијање владичанских столица. Иако српска народност у Османском царству није никада званично призната, од великог значаја за српски народ било је рукоположење епископа Фирмилијана Дражића за владу Скопске епархије (1902), као и хиротонисање Варнаве Росића за хоро-епископа Велешко-дебарске епархије (1910). Обезбеђи-

вањем духовне власти над Скопском и Велешко-дебарском епархијом начињен огроман корак у јачању српских позиција у Јужној Старој Србији и Македонији.

Српска политика и деловање имали су и изражене слабости, на то документовано упућује Весна Матовић у тексту о Пери Тодоровићу. Подсећа да је и Стојан Новаковић, као посланик у Цариграду, писао: „Југоисточни и јужни крајеви народа нашег, баш они у којима се некад народни живот у најлепшој снази развијао, изгледали су као напуштени и остављени... Наш рад је био без правог плана, без организације и недовољан; наша снага се уздала у политику, али је пренебрегавала онај тихи и смеран, али подли рад у корист будућности. Могло би се казати да смо и ми сами били назадни и неспремни, и да појединости нисмо познавали.“ Бројни су били недостаци и деловања српских власти, деловање на терену много лошије него бугарско: „Неслога, мржња, трвење, интриге, суревњивост, узајамна оптуживања и најниже клевете. Конзул, доктор, апотекар, учитељско тело, попови, гостионичар, школски одговорник, домаћини у чијим су кућама школе и консулат – сви они имају нешто један против другог, па чак и сами међу собом – на пр. учитељи се гложе с поповима, али се даве и међу собом“ – писао је Тодоровић.

У овом зборнику истакли смо теренска истраживања Јована Цвијића која су донела нове погледе и значајно проширила знања о етничким, демографским, друштвеним и уопште цивилизацијским процесима и проблемима Балканског полуострва. Велики допринос проучавању дали су и други истраживачи између два светска рата. Добрих и поузданих радова има у тадашњем часопису *Гласник Скопској научној друштва*, потом у часопису за науку и књижевност *Јужни њреїлед*. Дужни смо да истакнемо и волуминозну *Сјоменицу њоводом двадесетїейїоїодїињїце ослобођења Јужне Србије* (Скопље 1937) која је права ризница података. Вредна је помена значајна истраживачка мисија у Горњем и Средњем Полимљу и околним областима 1933. године о трошку Задужбине Луке Ђеловића Требињца, а предводили су је тадашњи великани српске науке Станоје Станојевић и Владимир Ђоровић...

У периоду после Другог светског рата тема Старе Србије или српства у Македонији је деценијама углавном доста далеко од научних интересовања српске историографије и других научних области. Једноставно, ова област истраживања је уступљена истраживачима из Скопља и Приштине.

Тако да није чудно да смо сведоци како савремена историографија Северне Македоније (која се из огромног броја разлога не узима за озбиљно ни у балканским ни у осталим светским научним круговима и институцијама) покушава да „помакедончи“ српски средњи век у тим крајевима и истакнуте Србе, док са друге стране највећи део истакнутих Срба током XIX и XX века и све српске четничке војводе са подручја Повардарја назива „србоманима“ баш као и бугарска и говори о некаквој насилној србизацији (у то време непостојећег македонског народа). У Северној Македонији се, насупрот горе описаној прошлости, већ дуже време и скандалозно гради и некаква античка веза и порекло. Највећу и немерљиву штету којом су згажене огромне жртве српског народа за ослобођење и уједињење ових крајева начинили су комунисти стварајући нову македонску нацију од Срба на Југу, након што су узели власт на крају Другог светског рата. Након тога се о периоду у оквиру Краљевине Србије и Краљевине СХС/Југославије говорило и учило као о великосрпској окупацији, угњетавању македонског народа и слично. Током периода титоизма вештачки се гради нови македонски идентитет и измишља „нова“ историја и изврћу историјске чињенице. Једна од бесмислица је присвајање бугарске комитске организације и представљање исте као организације за ослобођење и независност македонског народа, иако су се присвојене војводе листом изјашњавале као Бугари и радили за бугарске државне интересе, иако су многи од њих били официри бугарске војске и многи од њих стигли и да учествују на бугарској страни у балканским и Првом светском рату. Нигде се не може наћи ниједна комитска битка између бугарских четника/комита и оних из редова македонског народа из простог разлога што ови други нису постојали (ни комите, ни посебан народ). Новостворена, од стране комуниста, македонска историографија настављена је и продубљена након 1991. године до данас и у њој влада један потпуни хаос и неповезаност. Крајем XIX века на простору Повардарја појавили су се и малобројни тзв. „рани македонисти“ који су заговарали стварање македонске посебности међу становништвом. Међутим, чак и најпознатији међу њима – Крсте Петков Мисирков у свом делу „За македонцките работи“ говори о Македонцима као о Србима и о томе како су почели пред Турцима да прећуткују термин „Србин“ онда када је одредница „Србин“ за Турке почела да значи разбојник. Такође он ту пише о томе како су у средњем веку Македонци и званично Срби и у томе не види ништа лоше.

На крају књиге налазе се пописани корисни извори за ову тему, а за оне који желе темељније да се обавесте, препоручујемо новије драгоцено дело др Славенка Терзића *Стиара Србија – драма једне цивилизације* (2012). Такође, препоручујемо да се са пуном пажњом чита и размишља над текстом др Ђоке Слијепчевића *Македонско црквено њишање* и повеже са недавним збивањима из 2022. године када је СПЦ фактички саопштила да она није наследница Охридске Архиепископије и донела одлуку:

Наша светиа Срїска Православна Црква, као наследница древне и славне Пећке Паїријаришије, саборски блаїосиља, одобрава, додељује и ѡризнаје ауїокефални сїаїус Цркви Божјој у Северној Македонији, која се данас назива Македонска Православна Црква, која је наследница древне и славне Охридске Архиеїсकोїије, збої чеїа у свој назив укључује и њено часно име, и која обухвата канонски ѡросїор ѡређашиње исїоимене Цркве, ауїономне од 1959. їодине...

Светїи храмови и манасїири, нарочїио ѡак велике светишиње из немањїћкої ѡериода и ѡознијих ѡериода срїскої ѡрисусїва, црквеної їрадиїиелсїва и кулїурної сїваралашїва на їїлу данашње Северне Македоније, као и укуїна ѡкреїна и неїокреїна имовина Срїске Православне Цркве унуїар њених їраница, усїуїају се на коришћење нової ауїокефалної сесїринскої Цркве.

До 1912. године Срби су изнели највеће напоре за ослобођење и уједињење тих крајева. У каснијем периоду они су одбрањени у Другом балканском рату од насртаја незадовољне Краљевине Бугарске, а током окупације у Првом светском рату српско становништво је у овим крајевима претрпело страшне бугарске одмазде и систематску бугаризацију. Тако је бугарска војска уз помоћ локалних бугараша у току Првог светског рата и окупације Вардарске Србије извршила масовне покоље у Долгаецу, затим код Дервишке њиве у Поречу, затим масовне егзекуције у Прилепу који је и спалила (након рата је у Прилепу ексхумирано око 600 жртава бугарског терора), злочине у кумановском крају, пљачке, батинања, итд. И током бугарске окупације током Другог светског рата није замрло српско осећање, па су на том простору функционисале четничке јединице, односно формације Југословенске Војске у Отаџбини, од којих два корпуса ЈВуО (Први и Други вардарски корпус), са најјачим упориштем у Поречу. И поред свега овога деценије комунизма и пар деценија пост-комунистичког пе-

риода учиниле су већу штету српском народу у овим крајевима и његовој националној свести од било чега пре тога. На пример, битан је податак да су 1958. делови копаоничког и студеничког среза из централне Србије уступљени аутономној Косовско-метохијској области, а јужни делови Старе Србије, конкретно Кумановска и Скопско-тетовска област припојени су новоформираној републици Македонији. Тиме је отпочео процес систематског однарођавања Срба у тој републици и затирање њихове националне и духовне баштине. Постепено су се дешавале промене које су довеле до драматичног резултата: између два светска рата име Јужна Србија потискује назив Стара Србија, а већ после 1945. име нове југословенске федералне јединице Македоније сасвим истискује име Србија (односно Стара Србија)! Државном принудом појам Македоније ширио се на северу где га раније није било!

„Остало је непознато на који начин су биле утврђене северне границе те новостворене југословенске републике. Административне границе између федералних јединица нису утврђене ниједним правним актом, чак ни Уставом ФНРЈ из 1946. Унутрашње административне границе између република нису биле засноване ни на историјским, ни на етничким, ни на географским разлозима, нити је дата било каква прилика да народ слободно изрази своју демократску вољу у каквим и којим границама жели да живи. Њих су утврђивали неколико водећих југословенских комуниста на челу са Титом, са јасним политичким циљем да се оваквим границама наметне политички концепт маргинализације српског фактора у новој држави – под изговором борбе против „великосрпске хегемоније“, односно да српски фактор што више ослаби у новој федералној државној заједници“ (др Славенко Терзић).

Распадом југословенске заједнице настала је бивша Југословенска Република Македонија, која је од 1991. године независна држава, конституисана после завршетка Другог светског рата – на делу територије Краљевине Србије са којим је она 1918. године ушла у заједничку југословенску државу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Данас се и у некадашњим тврђавама Српства као што су, на пример, Порече или Велешки Азот скоро целокупно тамошње становништво изјашњава као македонско по националности, укључујући и потомке српских националних радника и бораца. Са друге стране исто то важи и за оне чији су преци били бугараши. Данас је једина област која компактно чува

српску народну свест Скопска Црна Гора, као и Старо Нагоричане. Јужно од њих може се говорити само о енклавама или појединцима.

Сваки ће читалац моћи овој теми да дода своје искуство, своју горчину, а заједничка треба да нам буде култура не само сећања, већ и учења, памћења и извлачења историјских поука.

Колико смо успели у намери да савременом читаоцу приближимо Славомакедонце – време ће показати. Потрудили смо се да помоћу цитираних и наведене литературе користимо и обиље информација које се шире путем Интернета и немогуће је често утврдити порекло и тачност, али када је у питању фотографија остаје и даље правило да једна слика говори више него хиљаду речи.

Овом приликом, захваљујем се на подршци, корисним саветима и разумевању др Немањи Девећу које ми је пружао током стварања овог дела. Захвалност дугујем и господину Урошу Парезановићу, помоћнику Престолонаследника Александра Другог Карађорђевића на указаној помоћи.

На крају, наша је дужност да указујемо и упућујемо на истину.

Аутор

РЕЧ ИСПРЕД: О САМОМ ПРОСТОРУ МАКЕДОНИЈЕ

Назив „Стара Србија“ је био врло актуелан у Кнежевини (доцније Краљевини) Србији током XIX века, а нарочито након ратова за ослобођење и независност од Турске, признату на Берлинском конгресу 1878. године. Према неким подацима овај појам је постојао и знатно раније, а такође је везан за Вардарску област. Од друге половине XIX века, по гледиштима српских научних и политичких кругова, под географску одредницу „Стара Србија“ спадали су, поред Косова и Метохије и Рашке области, Прешевска, Кумановска, Кривопаланачка, Кратовска, Скопска, Тетовска, Гостиварска и Дебарска *каза*. Области јужно од Старе Србије, а северно, односно западно од Епира, Тесалије и Тракије сматране су Македонијом („Енциклопедија српског народа 1984, Београд 2008“). Казе представљају турску административну поделу. Стара Србија била је подељена на *прекошарски* и *кошарски* део. Кошарски део Старе Србије обухвата територија Рашке области, Метохије и Косова, док прекошарски део Старе Србије обухвата поменуте казе. О Македонији је много говорено и писано. Према Тихомиру Ђорђевићу, у његовој књизи „Македонија“, појам Македоније, различити писци, различито су „развлачили“, „сваки га је управо донде протезао докле се коме чинило најзгодније, или још боље докле је коме ишло у рачун да га растегне“. Најшири појам Македоније дали су Бугари. Њима су се границе Македоније непрестано чиниле исувише уске за њихове просторне претензије на Балканском полуострву. Неки бугарски писци ишли су толико далеко да су под Македонијом подразумевали, безмало, све земље Турскога царства у Европи. Др Јован Цвијић, на основу многогодишњег путовања по Македонији и на основу проучавања цело-

купне литературе о њој, утврдио је да се Македонија пружа својом средином на средњем (испод Скопља) и доњем току реке Вардар, а да се на западу протеже до великих језера – Преспанског и Охридског – а, на истоку до реке Струме, а негде и Месте. Према томе, у састав Македоније улазили би крајеви око Охрида, Битоља, Водена, Солуна, Дојрана, Струмице, Сереза и Кавале. Све остало, северно од тога није Македонија.

Тихомир Ђорђевић